

נתקבלו במערכת

אבידות בחול. ד"ר חנה קטן, מבוא חורון, תשפ"ג. 160 עמ'. (chanakatan@gmail.com)
מה איבדה אריאלה (רלי) בחולות של עוטף עזה? איך האשה הצעירה הזו מצליחה (או לא?) להתמודד לבדה עם קשיי טיפולי הפיריון שהיא עוברת, כשהבעל חולה-הקורונה מאושפז במלונית בצפון הרחוק והבית עלה בלהבות? איך חיים כשאבידות וטעויות של העבר הרחוק והקרוב ממלאות את כל חללי הלב, ומה זה קשור לתפקיד החשוב שהיה לרלי בגירוש תשס"ה? זוגתי שתח' שימשה במשך שנים רבות כרופאה בכירה ביחידת IVF, ושנים גם גרנו (חלקית) בישוב נצרים שבצפון גוש קטיף. בספר זה, שעלילתו מתחוללת במשך עשרה ימים בלבד, מתואר ביד-אומן זוג צעיר החפץ בכל מאודו בילד משלו, כשהסיפור שלו משולב באירועי הגירוש מגוש קטיף והשלכותיו ההרסניות על רבים מהמפונים. בספר קיימת הצצה לעבר מטופלי הפיריון ומטפליהם וטיפוליהם, כשהכל משולב בקשיי מגיפת הקורונה בראשיתה, והמהפכה שהיא גרמה בחייהם של הגיבורים. בסיפור הקצר הזה קיימת גם נגיעה עדינה בנקודות שבוערות מתחת ומעל לפני השטח - היחס לבנים דת"ל"שים, זוגיות בקשיים והטיפול בה, החיים לאחר פטירת בן הזוג, היחס הנכון לטעויות שנעשו בעבר, ואיך זורמים קדימה למרות כל הלחצים שמסביב. מדובר במשיכות מכחול ספרותיות שמשאירות הרבה מצבים פתוחים, ומותירות מקום להרהורים ולרגש, הרבה רגש. המחברת כותבת בהקדמתה שהיא מזמינה את הקורא להתלוות אליה למסע המרתק של הגיבורה, ושיתכן מאוד שגם הקורא ימצא בסיפור חלקים מעצמו. חמישים הפרקים הקצרים שברומן הזה מלווים בסדרת איורים מרגשת, שמהווה השלמה לקווים העדינים והעזים כאחד שציירה לנו המחברת בספר. נספח קצר כולל יומן תמציתי של אירועי שבע השבועות האחרונים של המחברת ומשפתחה נצרים עד הגירוש. זהו ספרה העשירי.

אבני אודם. ביאורים דרושים והגיונות במקראי הקודש ובאמרי חז"ל. שמואל אברהם. ירושלים, תשפ"ב. תרלט עמ'. (054-8420366)

הרב שמואל אברהם משמש כראש כולל בירושלים, מחבר ומהדיר ספרי קדמונים. בספר זה ליקט הרב דברים שכתב בפשט ובדרש, באגדה ובדרך רמז ומוסר, לפי סדר פרשות השבוע ומסכתות התלמוד, ולפי סדרי התפילות ועוד. עוד הוסיף קונטרס גדול, גם הוא בסדר הזה, ובו 'מערכי לב, הרגשים ומילי דחידודא' בשם 'בלבת אש', ובסוף הספר נמצא גם קונטרס בשם 'לשון אש' ובו דקדוקים בלשון המקרא על דרך הפשט והדרש. בהקדמתו הוא מרבה להביא מקורות קדמונים עד כמה חשוב שחידושי תורה לא יאבדו מתוך הקהל, ולכן יגע וטרח להציג את הדברים לפני הלומדים לדורות. יש להוסיף שבדורנו, דור המאגרים התורניים הדיגיטליים, סיכוי גדול קיים שלומדים יגיעו לחידוש אותו הם מחפשים גם בספר שאותו לא הכירו כלל, כך שאכן ראוי להוציא לאור כל מה שתהיה לו תועלת לרבים. שתי דוגמאות מהספר היקר הזה: בפרשת 'ויחי' כותב המחבר שהלשון 'אחים' בברכת יעקב לשמעון ולוי אינה רק לשון אחווה - אלא גם לשון חימום, כמו האח המבוערת בספר ירמיהו או כמו התיבה

הארמית 'אחים בהספידא', ורצה יעקב לרמוז לחום נפשם של שמעון ולוי שגרם להם למסור את נפשם על קידוש השם בהצלת דינה אחותם מידי שכם ואנשי שכם. ועוד הוא מוסיף שהתיבה 'אחים' רומזת לראשי תיבות הפסוק במשלי 'איש חימה יגרה מדון', שהמשכו הוא 'וארך אפים ישקיט ריב', וברכה היא להם. ובקונטרס 'לבת אש' על פרשה זו הוא כותב על מעלת שבט יששכר 'חמור גרם' שעל פי חז"ל הוא הידוע לעבר שנים ולקבוע חודשים, ובזה קבעו חז"ל שענייני הטבע נוהגים כפי אשר יכריע בית הדין; על דרך רמז אפשר לומר על פי הגמרא במסכת שבת שחמור אפילו בתקופת תמוז קר לו, שה'חמור' בגמרא זו הוא רמז לשבט יששכר שאפילו בתקופת תמוז הקור מסור בידו, שהרי הוא הקובע איך תתנהל שנה זו גם מבחינה זו... ייש"כ של ידידי הרב שמואל אברהם שליט"א, ויזכה להמשיך ללמוד וללמד בריבי כמות ואיכות.

אהבת ישראל כהלכה. לקט מדברי חז"ל בעניין המצוות הנוגעות לאהבת ישראל. הרב יוסף יצחק פייגלשטוק. כפר חב"ד, תשפ"ב. 9+רמז עמ'. (yoseff@yoseff.com)
 הרב פייגלשטוק הוא בכיר רבני חב"ד בארגנטינה ופעיל מרכזי בכל ענייני התורה והמצוות בכל דרום אמריקה, איש הלכה ומעשה. במסגרת פעולותיו הברוכות הוא מצא שקיים צורך לחזק את המודעות ואת הידע בהלכות שבין אדם לחברו, ולכן ליקט דברי הלכה מגוונים בעניינים אלו בעשרה פרקים בלשון בהירה ובאופן מסודר, צירף מדרשים וסיפורים מושכי לב, ואף דאג לניקוד הטקסט כולו לתועלת קטנים וגדולים. הספר עוסק במצות אהבת ישראל ובאיסור השנאה, בצורך בהליכה לפני-משורת-הדין ובלימוד זכות, באונאת ממון ובאונאת דברים, בדיני 'לפני עיוור' ו'הוכח תוכיח', בלשון הרע וב'לא תעמוד על דם רעך', בפרטי איסורי קללה ונקמה ונטירה וכעס ושקר והלנת-שכר-שכיר ועושה וחמדה ותאוה וגניבה ועוד. הספר מסתיים בפרק נאה, הראוי במיוחד לאיש חב"ד, על 'שמחה של מצוה', שבסופו 'ורט' חסידי מתוק; משמעות התיבות 'כי בשמחה תצאו' היא שבעזרת השמחה ניתן לצאת ולהיפטר מכל הצרות והבעיות...

אוצר מפרשי הברכה. ברכת המזון, ברכה מעין שלוש, שבע ברכות. ליקוט מקיף של ביאורים ופירושים מתוך ספרי רבותינו הראשונים והאחרונים. עורך: הרב משה גרודקה. ירושלים, מכון ירושלים, תשפ"ב. ל+784 עמ'. (02-6510627)
 לסדרת ה'אוצרות' של מכון ירושלים הצטרף בימים אלו אוצר זה, שבו נלקט כמעט כל מה שנאמר בחז"ל ובראשונים ובאחרונים בהלכה ובאגדה על הברכות הנ"ל, כולל פירושי תפילה של קדמונים בלשונם, ולקט חשוב מתוך מפרשי הסידור של הדורות האחרונים. העורך אסף פירושים רבים על ברכת המזון מעשרות ביאורים על הגדה של פסח, וגם הקדיש מאמץ רב לקבץ את הנוסחים השונים של הברכות מימי קדם ועד הדורות האחרונים. החלוקה בין ה'פנים' להערות בתוך האוצר סבירה ביותר, ואינה מכבידה על הלומד. בסוף הספר נמצאת רשימה של למעלה מאלף ספרים שבהם נעשה שימוש באוצר זה, מכובד ביותר.

אוצר רש"י. ליקוט ביאורי המילים במקרא ובתלמוד מכל פירושי רש"י והמיוחסים לו. עם ביאורים, הערות, מקורות, ציונים והשוואות. מלקט ועורך: זאב וגנר. מאנסי, תשפ"ג. כג+919 עמ'. (otzarrashi@gmail.com)

לא מדובר בעוד ספר, אלא ביצירה, במפעל חיים. הרב זאב וגנר למד בצעירותו בישיבות בארץ, ובנה את ביתו על התורה והעבודה בארה"ב. במשך השנים הגדיל והרחיב את ספרייתו ואת תחומי התעניינותו התורניים, ועתה ספרייתו בביתו במונסי שבמדינת ניו-יורק היא אחת הספריות התורניות הפרטיות הגדולות בעולם. במקביל הוא עובד כבר עשרות שנים על ליקוט ביאורי רש"י מכל ספריו וחיבוריו על מילים ומושגים ועניינים, עם תוספות ובידורים והשוואות וציטוט אינסוף ספרים ומחקרים ומאמרים שמחדשים משהו בנושא הנידון, הכל בתכלית הקיצור. בס"ה יש בספר הגדול והמהודר הזה רבבות ערכים, הכוללים בין השאר את תרגומי וביאורי הלעזים (ובזה הוא נעזר הרבה בספרו של אבי מורי ד"ר משה קטן ז"ל), ענייני דקדוק, כללים בעניינים שונים, תיאורי החי והצומח והדומם, שמות של אנשים ומקומות ועוד ועוד. הספר אינו מילון ואינו אנציקלופדיה, אלא כשמו כן הוא - אוצר בלום של כל דברי רש"י בכל עניין כמעט, כאשר מהבסיס - דברי רש"י עצמו בכל כתביו - יוצא המחבר רבי זאב לעיתים קרובות למסע בין המחברים השונים שמתייחסים לדברי רש"י באופן ישיר או עקיף, בין החוקרים התורניים שידעו להוסיף משהו בעניין, ולעיתים גם גולש המחבר מעניין לעניין. כך לדוגמה הערך 'שוק' מפרנס כמעט עמוד שלם (בדרך כלל בכל עמוד נמצאים כעשרה ערכים ואף יותר), ובו מבואר מהו השוק ביחס לירך אצל בעלי חיים ואצל בני אדם עם ציטוט כל דברי רש"י בנושא במקורות השונים, ובהמשך דן המחבר בדין 'שוק באשה ערוה', מביא עשרות מקורות של ראשונים ואחרונים בנושא, מצטט את המ"ב שלכאורה קובע שאצל אשה השוק הוא החלק העליון של הרגל והחלק שמתחת לברך אינו נחשב 'ערוה', מצטט ומציין ומפנה לעשרות מחברים שעסקו בשאלה זו ודנו בדברי המ"ב הנ"ל בספרים ובמאמרים בכתבי עת תורניים, אוצר בלום ממש. לנוחות הקורא הדפים הגדולים מחולקים לשלושה טורים, כאשר עיקר החומר מופיע באותיות גדולות יותר, ותוספות והשלמות וביאורים וציונים מופיעים באות קטנה יותר, וכך עמוד אחר עמוד. בכל טור נמצאות גם הפניות רבות לערכים שאינם מופיעים תחת תיבה פלונית אלא תחת תיבה אחרת, כדי למנוע מהמחפש את טורח החיפוש. יש להאריך טובא בעניין ספר גדול וחשוב זה, ועוד מועד לחזון. אשריך רבי זאב שזכית לחזות בהגשמת חלומך לראות את ספרך יוצא לאור כלול בהדרו, עוד תנוב בשיבה בבריאות ובנחת.

אור ציון. חרוסת. בירור עניין החרוסת בליל הסדר. הרב יוסף דוב לובאן. ירושלים, תשפ"ג. קי עמ'. (02-6250319)

ספר נוסף של רי"ד לובאן שליט"א, ת"ח ירושלמי מעולה וצנוע, מחבר סדרת הספרים 'שיבת ציון' בענייני מקדש וקודשים וטהרות ועוד. זוהי תחילתה של סדרת ספרים שתכלול ביאורי הלכה ומנהג בענייני סדר מועד ובחלק או"ח תחת הכותר הכללי 'אור ציון', כאשר דרכו הוא מציג לפני הלומד עבודה שלימה: בירור כל ענייני החרוסת, הידועים והפחות ידועים, מחז"ל ועד גדולי האחרונים, כאשר עיקר מגמתו היא גילוי דעותיהם בעומק פשוטם, גם, ואולי

בעיקר, הבהרת דברי ראשונים שלא הובאו להלכה. הרב לובאן לא מדגיש את החידושים הרבים להלכה שבוקעים ועולים מתוך בירוריו, והוא מבליעם בנעימה בתוך ביאוריו לדברי הקדמונים. גישה זו מתאימה לענוותנותו, אך לענ"ד לעיתים יוצא שכרה בהפסד הרבים שיתכן שלא ישימו לב לחידוש הלכתי שיצא מבירור זה או אחר, וחבל (אמנם בפרק האחרון, המסכם, מוצגים כל החידושים לעיני הלומד ולשיקול דעתו). "ח הפרקים בספר מחולקים לארבעה נושאים - עניין החרוסת, דרך עשייתה, הטיבול בה, והחלק הרביעי כולל השלמות וסיכומים ונספחים. בדרך כלל מובאים לשונות הפוסקים במלואם והדיון נעשה 'על גבם', כך שהקורא משתתף למעשה בלימוד ובעיון בכל שלב ושלב עד למסקנה. ברכת הצלחה לידידי ריד"ל שליט"א בהמשך הסדרה הזו ובכל שאר פעליו.

בדואיסטן. כך מדינת ישראל מאבדת את הנגב. מאיר דויטש. עורך: אברהם בנימין. ירושלים, סלע מאיר ורגבים, תשפ"ב, 223 עמ'. (office@regavim.org)

אמנם לא מדובר בספר תורני, אך לענ"ד זהו ספר חובה לכל מי שארץ ישראל חשובה לו, וארץ ישראל היא בודאי מושג תורני... המחבר הוא המנכ"ל הנוכחי של תנועת רגבים שמנסה לעצור ממש בגופה, ככל יכולתה, את ההשתלטות הערבית העוינת חסרת המעצורים על דרום הארץ, ולא רק שם. בשישה פרקים הוא מכניס את הקורא לעולם שנראה ממש הזוי ודמיוני, עולם הכולל שיתוף פעולה בין מאות אלפי בדואים (מספר שצמח מאלפים בודדים בקום המדינה) בעלי אג'נדה ומטרה ומוטיבציה לבין גורמים מקומיים ובינלאומיים עוינים, שפוגשים מולם רשלנות ורפיסות שילטונית מזעזעת, ובתי משפט שמשתפים פעולה עם פולשים וגזלנים בגלל ערכי 'זכויות אדם' מוגזמים במקרה הטוב - ומפוברקים ועקומים ושקריים לחלוטין במקרים רבים מספור. בספר מוצגים גם חלק מנתוני הפשיעה בחברה הבדואית שכולם מכירים מדיווחים חלקיים ומקריים בתקשורת, אך הספר מאגד אותם לתמונה רחבה ומבהילה, וגם מלמד על האיוולת של גופי השילטון במדינת ישראל המאפשרים את פריחת הפשיעה, גם ע"י מינון נמוך ביותר של אכיפה, וגם בעקיפין - כגון בעזרת מימון תופעת הפוליגמיה ועוד. ההמלצה של תנועת רגבים ושל המחבר היא לנתק באופן מיידי בין הטיפול בהסדרת ההתיישבות הערבית בנגב לבין הטיפול בתביעות הענק האבסורדיות של הבדואים על שטחים בנגב, כאשר הסדרת ההתיישבות היא מטרה ריאלית, לפחות באופן חלקי, והיא מתאימה גם לרצונם של בדואים רבים לצאת ממעגל האי-חוקיות והפשיעה שגורם גם להם נזקים גדולים, בעוד שהאפשרות להגיע להסכמים בענייני תביעות הבעלות היא סיפור ארוך ומורכב, רגיש הרבה יותר וריאלי הרבה פחות. לדעתם הניתוק הזה אפשרי, ואף מתחיל לקרות בשטח. המסקנה העיקרית של המחבר למעשה היא החובה לקיים את המלצת מבקר המדינה שיהיה גורם אחד שהוא יהיה הכתובת לכל התוכניות הקשורות לפיתוח האיזורים שכעת חיים בהם הבדואים בנגב, ולא יימשך המצב שבו עשרות גופים ממשלתיים עוסקים בנושא כשהם דורכים זה על רגלו של זה ומושכים את השמיכה הקצרה כל פעם לכיוון אחר. והיו דברים מעולם - משק המים של מדינת ישראל עמד לפני קטסטרופה לפני כעשרים שנה, וכמה החלטות ממשלתיות חכמות, שבראשן הקמת רשות מים ארצית בעלת תוכניות וסמכויות-על, הפכה תוך עשור את כל התמונה, כך

שמדינת ישראל מייצאת היום מים למדינות שסביבותיה והכנרת מלאה גם בסוף הקיץ... אם נרצה וה' יעזור זו לא תהיה אגדה, ומי יודע אם הממשלה החדשה לא הגיעה למלך בימים אלו בין השאר בשביל להתחיל לפתור בעיה זו.

גנת ביתן. חקרי הלכות, שאלות ותשובות, ביאורים ויישובים בכמה סוגיות ועניינים בש"ס ובפוסקים. מהדורה חדשה מתוקנת בתוספת הערות ומראי מקומות ועוד. רבי תנחום גרשון ביליצקי. ירושלים, מכון ירושלים, תשפ"ב. +41 תקא עמ'. (02-6510627) הגאון רת"ג ביליצקי היה מגדולי ליטא לפני השואה, ושימש כרב בכמה קהילות. בצעירותו למד בוולוז'ין ונחשב מגדולי למדניה. ספרו 'גנת ביתן' יצא לאור בחייו בשתי מהדורות, ונחשב מספרי העיון החשובים. הוא כולל מ"ג סימנים בעניינים שונים, ובהם גם חילופי מכתבים עם כמה מגדולי דורו וחבריו גדולי ליטא. מהדורה זו כוללת השלמת מקורות ותוספת הערות והפניות מאת העורך הרב עמירם וולדנברג, וכן צורפו תשובות שהדפיס המחבר בספר הדרשות שלו 'גנת חמד'. יבורכו צאצאיו שיזמו ומימנו את המהדורה המהודרת הזו, לכבוד זקנם הגאון זצ"ל.

דולה ומשקה. לקט שיחות בענייני מידות. רבי יעקב הורוביץ. עריכה: תומר חיים בכר. אופקים, תשפ"ג. +39 תרכז עמ'. (08-9960401) זהו הכרך העשירי בסדרה הנפלאה 'דולה ומשקה', שבה לוקטו ונערכו שיחותיו הידועות לשם ולתפארת של גיסי היקר הרב יעקב הורוביץ זצ"ל ראש ישיבת אופקים בנושאים שונים. לפני עשרים שנה הוחל בהוצאת כרכי הסדרה הזו לאור, ואחרי שבעת הכרכים על המועדים והכרכים על התורה וקניינה ועל ענייני גלות וגאולה הגיע זמנו של הכרך בענייני מידות, ובו דברים שבנו דור שלם של תלמידים בישיבת אופקים ובמקומות אחרים והפכו אותם לאנשים של תורה לכל ימי חייהם. הספר עוסק בשקר העצמי ובפסחה על שני הסעיפים, ביצר הרע ובשיטות להתגבר עליו, ביחס בין תורה למידות, במידת הכעס ובכוח הרצון, בתאוה ובמחשבות הרעות, באדם ובכוחותיו העצומים, בעבודת הלב ובעבודת הדעת, בכבוד ובקנאה וביצר הנקמה, ועוד ועוד. תלמידו של המחבר זצ"ל הרב בכר שליט"א כבר הוכיח את כוחו בעריכה הנפלאה של הכרכים הקודמים, כאשר על המלאכה מפקחים אחותי הרבנית הורוביץ שתח', אחיינו הרב יוסף חיים הברמן שליט"א וקרובנו הרב איתמר גוטל שליט"א. רבים מספרי הסדרה כבר יצאו במהדורות נוספות, כ', כפי שכותב ראש ישיבת חברון רבי דוד כהן שליט"א בדברי הברכה שלו לספר, 'גדול היה האיש עד מאוד בכל השטחים, וגדלותו במקצועות אלו הייתה מעבר למושגים המצויים בזמננו'. 'במקצועות אלו' כוונתו לנושאי המחשבה והאמונות והדעות, שבהם נוסף ללמדנותו ולשיעוריו הנפלאים שגם הם יזכו לצאת לאור בשלב הבא, העמיק והרחיב בכמות ובאיכות. גיסי זצ"ל היה בקיא גדול בספרי המהר"ל ובשאר ספרי היסוד במחשבת האמונה היהודית, ובתוספת פיו מפיך המרגליות הצליח להיכנס לליבם ולמוחותיהם של תלמידיו, והרבה מן העושר הגדול הזה עבר בעזרת סיכומים והקלטות ועבודה עריכה קשה אל סדרת הספרים הזו לתועלת המוני בני התורה.

הגאון רבי מרדכי פרום זצ"ל. עמיחי כנרתי. איתמר, תשפ"ג. 45 עמ'. (esa@etrog.net.il)

רגילים לומר שאין אדם שאין לו תחליף, ובדרך כלל בדיעבד מתברר שזה לא נכון. אולם קיימות דמויות שהלב נוטה לחשוב שהעולם היה נראה אחרת אם לא היה נגזר עליהן לצאת ממנו בקוצר ימים ושנים. אחת מהן היא הרב מרדכי הלוי פרום זצ"ל, שהיה חתנו של הרב שלום נתן רענן זצ"ל מנהל ישיבת מרכז הרב (שהיה כידוע חתנו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל), ששימש כר"מ בכיר בישיבה. גזעו של ר' מרדכי זצ"ל היה נטוע בחסידות גור ובישיבות נובהרדוק ו'חיי עולם', והוא אף היה מקורב מאוד לסטייפלר זצ"ל שהיה אז ראש ישיבת נובהרדוק בבני ברק. בהמשך התקרב לחוגי ישיבת מרכז הרב, ובשנת תשי"ג מינה אותו ראש הישיבה דוד-אשתו הרב צבי יהודה זצ"ל לר"מ. בהמשך סייע לחותנו בניהול הישיבה והיה אחראי גם על קבלת התלמידים, כשהוא ממשיך להעביר שיעורים קבועים בישיבה שזכו להערכה רבה של הרבנים והתלמידים. בגיל צעיר הוציא לאור את החלק הראשון של ספרו 'תורת הלוי' על ספר החינוך ו'מנחת חינוך', ועדיו היה לגאון ולתפארת - עד שנפטר באופן פתאומי יומיים לפני ר"ה תשל"ג כשהוא בן מ"ד שנים בסך הכל, חודשים ספורים לאחר פטירת חותנו הרב רענן, שבועות ספורים לאחר פטירת הרב הנזיר זצ"ל, וסמוך לפני לידת בנו היחיד (שתי בנות כבר נולדו לו אחרי שנים שבהן חיכו לילד). בתור נער אני זוכר שדיברו על שבר גדול שאירע בישיבת מרכז הרב, כי הוא נחשב עמוד התווך של הישיבה כפשוטו ממש, ר"מ נפלא ונערץ ע"י תלמידיו, שגם ניהל בפועל את הישיבה ואף הנהיג בה סדרים שחלקם קיימים עד היום. יודעי דבר אומרים שיתכן שאם היינו זוכים שהרב פרום היה ממשיך להיות ממנהיגי הישיבה, לצד דודיו הרב צבי יהודה והרב אברהם שפירא זצ"ל, יתכן מאוד שפריחת הישיבה בכמות ובאיכות בדורנו הייתה משמעותית שבעתיים. שנים רבות עברו ורק בודדים זוכרים עתה את הרב פרום, והנה קם הרב כנרתי, ר"מ בישיבת איתמר שבשומרון, מחבר ועורך ומהדיר כתבי קדמונים במסגרת 'מכון שלמה אומן', והצליח לאסוף לחוברת מכובדת את הגעגועים של תלמידיו מאז אל רבם הצעיר, חמישים שנה לאחר שנפרד מהם ועלה השמייה באופן פתאומי. הוא מספר על קורות חייו ועל גדלותו בתורה ועל כתביו וספריו ועל הערכתם העצומה אליו של תלמידי החכמים בירושלים, על הניגונים שחידש והתפילות שבהן היה ש"ץ קבוע בישיבה ועל צאצאיו שיח', הוא גם ליקט מאמרי הערכה וזיכרון שנכתבו אליו בעבר, והצליח בכישרונו הרב להעביר לכל קורא את טעם ההחמצה האדירה בכך שלא זכינו שת"ח נפלא זה יהיה שרוי בינינו בעשרות השנים האחרונות. הכל בידי שמים. תנצב"ה.

המספיק לעובדי השם. הכרך השני מתוך החלק השני. המקור הערבי בצירוף מבוא, תרגום והערות מאת ניסים דנה. מהד' שנייה מתוקנת. רמת גן, אוני' בר אילן, תש"פ. 357 עמ'. (danani@ariel.ac.il)

כמו הרבה בנים של ענקי רוח בעם ישראל, גם רבי אברהם בן הרמב"ם נותר בצילו של אביו הגדול, למרות שהיה בעצמו אחד מגדולי ישראל. בגיל צעיר הוא ירש את אביו כפוסק וכמנהיג של יהודי מצרים, ובמקביל סלל לעצמו דרך משלו ששילבה את דרכו של אביו עם דרכי חסידות ורוחניות מיוחדים. בין השאר חיבר (בערבית-יהודית כמקובל אז) את הספר הגדול 'המספיק

[ממה שדרוש] לעובדי השם, שרק שניים מתוך עשרת חלקיו שרדו - החלק הידוע יותר, שכבר תורגם ונגלה לציבור לפני כמעט מאה שנים, הוא החלק העוסק במידות ובכללי מוסר, והחלק הזה - העוסק בענייני תפילה וברכות ובעוד כמה מצוות, שיצא לאור לפני כשלושים שנה בפעם הראשונה מתוך כתב היד וקטעי גניזה, והוא כולל את הפרקים כד-לו של החלק השני של ספר 'המספיק'. במבוא מאריך המהדיר, פרופסור באוניברסיטת אריאל שבשומרון, בתיאור דמותו המיוחדת של ראב"ם, כתביו (הפירוש על התורה, אגרות ועוד), דעותיו המיוחדות בענייני עבודת ה' - ראב"ם ראה באור חיובי ביותר את עבודת ה' של הצופים, כת של מוסלמים יראי ה' וחסידים, ואף הביא מהם בכמה מקומות דוגמא לדרך הנהגה ראויה. המהדיר מציין את המקורות שמצא בדברי חז"ל ובכתבי הרמב"ם וראשונים אחרים לדברים של ראב"ם בספר זה, אבל דווקא כאן היה מקום להרחיב יותר - קיימים בספר מאות פרטי הלכה שכדאי היה להשוות או להבדיל בינם לבין דברי הרמב"ם ושאר הפוסקים, ולציין לראשונים ואחרונים שהזכירו אותם. כך שלמרות שזו מהדורה שנייה מתוקנת - עוד נשאר מה לעשות בספר חשוב זה. כך למשל בפרק על המילה (עמ' 283 והלאה) כותב ראב"ם שמוותר לדחות את המילה מהיום השמיני רק כאשר יש חולי בתינוק הנוול **שבגללו חוששים למותו** אם ימולו אותו, ומחויבים לדחות את מילתו עד שיבריא ויורש חשש הסכנה שבו, ואז מחויבים במילתו **בלא דיחוי**. יש כאן לכאורה שני חידושים גדולים, שהרי ההלכה הפשוטה היא שתינוק החולה אין מלים אותו עד שיבריא גם כאשר **אין** חשש פיקוח נפש במילה עצמה, וגם אחרי שהוא מבריא יש להמתין עוד שבעה ימים מעת לעת עד שמלים אותו, וזה לא מוזכר בספר המספיק! וצ"ע.

ובאת שמה. ריבונות וחדוש מקום תפילה בהר הבית. הרב אליהו יוסף שאר-ישוב כהן, ירושלים, נזר דוד, תשפ"ב. 350 עמ'. (nezerdavid@gmail.com)

תולדות חייו המופלאים של הרב שאר-ישוב כהן זצ"ל רבה של חיפה עשויים לפרנס ספרים רבים: ילד-נזיר שנולד וצמח בבית קדוש ומיוחד של אביו 'הרב הנזיר' ובמידה מסוימת אף גדל על ברכיו של מרן הראי"ה זצ"ל, נער עילוי שלמד בישיבות ירושלים, לוחם שנפצע בקרב האחרון על הרובע היהודי בתש"ח וחודשים שהה בשבי בעבר הירדן, פעיל תורני וציבורי שאף שימש במשך שנים בתפקיד סגן ראש העיר ירושלים, ראש המרכז התורני ובית המדרש לרבנים 'מכון הרי פישל', מחבר מאמרים וספרים, ושנים רבות רב ואב"ד העיר חיפה. פחות ידועה פעילותו הנמרצת לחדוש הריבונות היהודית בהר הבית בכלל ולהקמת בית כנסת פעיל בשיפולי בפרט, כאשר על פי עצת אביו ורבותיו הוא מתנה את זה בהסכמת הרבנות הראשית, שלמרות מאמציו הרבים עדיין לא התקבלה. תיק שלם מלא מאמרים ומכתבים וסיכומים ומסמכים הותיר אחריו הרב שאר ישוב זצ"ל בנושא הזה, ותלמידיו וממשיכי מורשתו, הרבנים הראל כהן וידידיה הכהן ושי הירש, הוציאו על פיו ובעזרת חומרים נוספים ספר מרתק ובו שני חלקים מרכזיים: הר הבית והעלייה בו בזמן הזה לפי משנת הרב שאר ישוב כהן, והקמת בית הכנסת על הר הבית בימינו. בחלק הראשון נידון נושא העלייה להר הבית מכל הצדדים ההלכתיים והמעשיים, כולל בירורים גיאוגרפיים והיסטוריים, ניתוח עמדות גדולי ישראל מכל הדורות, בירור מעמיק של שיטת הרב גורן זצ"ל, גיסו של הרב שאר ישוב, בעניין זה, מכתבים אל ומאת גדולי ישראל והרבנים הראשיים

לישראל לדורותיהם, סיכום דיונים עם כמה מראשי האיסלאם בנושא הזה, תשובות ומכתבים לשואלים ולאנשי ציבור מהארץ ומהעולם ועוד. הנספחים כוללים בירורי הלכה ומכתבים וסיכומי פגישות והחלטות של ועדות בנושא ירושלים והמקדש. העורכים הוסיפו במקום הצורך דברי רקע, צילומים והעתקי מסמכים, כך שהקורא מקבל לפניו ספר מקיף ומרתק. בצדק כתבו העורכים בראש הספר 'מהדורה ראשונה תשפ"ב', כי אין לי ספק שהספר החשוב הזה יזכה למהדורות נוספות. בהזדמנות זו אני ממליץ שבמהדורה החדשה יוסיפו העורכים מפתח ערכים ואנשים, שהוא חיוני כדי לאפשר לקורא להפיק את כל התועלת מספר חשוב זה.

ים השודדים. עבדות, תקשורת וסחר במערב הים התיכון בעת החדשה המוקדמת. דניאל הירשנזון, ירושלים, מאגנס, תשע"ח. +350 עמ'. (02-6586659)

פידיון שבויים הוא מהמצוות החשובות ביותר, דוחה מצוות אחרות ולפעמים אפילו מתיר חילול שבת. הגמרא בבבא בתרא (ח, ב) אומרת שמיתה בחרב קשה ממגיפה, יסורי רעב קשים מחרב, אך שבי קשה מכולם כי יש בו גם מזה וגם מזה. בכל הדורות עד העת החדשה העבדות הייתה חלק מהחיים וחלק מההיסטוריה וגם חלק מההלכה למעשה, אבל עבדים יהודים היו מעטים מאוד יחסית, מפני שהסולידריות היהודית גרמה לכך שרוב הנשבים במלחמה או ע"י שודדים נפדו ע"י יהודי הקהילות הסמוכות למקומם. אולם בין השנים ש' לת"ק בערך, אחרי השתלטות הנוצרים על כל ספרד (וגירוש יהודיה) ועל רוב חופי דרום מערב אירופה מכאן, והתבססות המדינות המוסלמיות בצפון אפריקה מאידך, ולפני העידן המודרני שבו שוד הים והעבדות כבר לא היו לגיטימיים - הפך החלק המערבי של הים התיכון והארצות שסביבו לזירה של שודדי ים, חלקם שודדים ברישיון שנקראו קרוסרים (רישיון חד צדדי כמובן, של האומה ששלחה אותם לשדוד ספינות אויב). העובדה הזו גרמה לתופעה של שבויים ועבדים בכמויות גדולות שחיו במרחק קטן-יחסית מארצות מוצאם, והקשרים בינם לבין ארצותיהם ומשפחותיהם נמשכו במידה זו או אחרת, כולל קשרי מכתבים וניסיונות פידיון (חלקם מוצלחים וחלקם פחות) והתערבות הדדית של השלטונות במקרים רבים. את כל הנושא המרתק הזה, והקשר היהודי המשמעותי שבו משני צידי המתרס - יהודים היו בעלי עבדים וסוחרים עבדים, יועצים ומתווכים, לעיתים גם שודדי ים ברישיון, אך כאמור נדירים היו עבדים יהודים - מתאר פרופ' הירשנזון באופן נרחב, כולל מקורות ארכיונאיים מקוריים רבים. בולט בספר חסרונם של חומרים מתוך ספרות השו"ת והפסיקה שהיו יכולים להוסיף מימד יהודי מעניין לנושא. כך למשל בחלק הרביעי של שו"ת התשב"ץ אותו כתבו שלושה מצאצאיו של הרשב"ץ, שהיו מגדולי רבני אלג'יריה בזמנם בערך בתקופה הזו, נמצאות תשובות רבות שעוסקות בשוד הים ובהשלכותיו ההלכתיות, וחבל שלא נעשה בהן שימוש.

יש סדר לש"ס. מהיום אני לומד וזוכר! אחיקם קָשָׁת. ירושלים, תשפ"ג. 117 עמ'.
(ahikamkashat@gmail.com)

הרב אחיקם קשת שליט"א לומד ומלמד בישיבת 'מרכז הרב' בירושלים, וכבר זכה לחבר ספרי למדנות מלאי ידע, ביניהם הספר 'קובץ יסודות וחקירות' הנודע שכבר זכה לכמה מהדורות.

חוברת זו מהווה שירות לציבור לומדי התורה, ובה מלמד הרב אחיקם איך ללמוד על מנת ליזכור, ואיך לגרום לכך שהלימוד - בעיקר בבקיאות - יישאר חלק מ'מאגר הנתונים' בראשו של הלומד הממוצע. לא מדובר על חוברת לגאונים, ואין היא מגלה דרכים לגילוי 'זיכרון צילומי' בראשו של כל אדם; הרב אחיקם מציג בה כמה יסודות בדרכי הלימוד שכולם מבוססים על דברי חז"ל וספרים וסופרים, שאמורים לגרום לידיע הנלמד להישאר נעוץ במידה רבה בראשו של הלומד. החוברת מיעדת להביא לכך שהלימוד בבקיאות ישאיר אצל הלומד את עיקרי סוגיות הש"ס מונחות אצלו כמעט כבקופסא, וכל זה ע"י הסתכלות שונה על מטרת הלימוד, התמקדות בה, ותשומת לב לנקודות מסוימות שעשויות לגרום לתוצאה המקווה - זכירת דפי הש"ס ותוכנם זה אחר זה. ארבעה יסודות נמצאים בבסיס החוברת: א. לחיות את הלימוד, לראות כל משפט בגמרא באופן מוחשי כאילו אתה עושה אותו בידיך או רואה אותו קורה במציאות לנגד עיניך, לפעמים בשינויים המתבקשים; למשל כשעוסקים בשורר מועד יש לראות מול העיניים כלב נושך וכד'. היסוד השני הוא לזכור כל הזמן את המגמה - לדעת ולזכור את מה שנלמד עתה והיום, ובסופו של דבר לדעת את הש"ס. זה כולל לשים לב לנקודות העיקריות בכל סוגיא שאמורות להישאר איתנו לנצח - נושא הדיון, הדעות במחלוקת, מי מודה על מה ומהי המסקנה, כאשר חזרה על התמצית הזאת בעל-פה לוקחת כמה שניות - אבל היא חיונית להפנמת הידיעה הזו, וכך דף אחר דף. בניגוד ללימוד הרגיל אליו התרגלנו שבו אנו שמים לב באותה מידה לכל מילה ולכל שורה, הלימוד בשיטה הזו אמור לחזק את הזיכרון של תמצית הדפים שצריך ליזכור, ולא להזכיר פרטים שאין בהם צורך לידיעת עיקרי הסוגיא. הרב קשת מזכיר עד כמה חשוב שהלימוד ייעשה בהנאה ובחשק, ומדגיש את החיבה הטבעית שיש לכל אדם למה שהוא מכיר ויודע, כך שהידיעה גורם גם למוטיבציה ולהיפך, בהיזון חוזר. ביסוד השלישי הוא מדגיש את חשיבות זכירת הכללים על פני זכירת הפרטים, לראות כל מסכת כתמונה גדולה שיש בה הרבה חלקים גדולים וקטנים הקשורים זה לזה, ומתוך זכירת הכללים יזכרו גם הפרטים החשובים והתמונה תהיה שלמה. היסוד הרביעי הוא עשיית סימנים בחומר הנלמד - המחבר מתאר סימנים מסוגים שונים שעשויים לעזור ללומדים, כל אחד לפי גישתו והרגשתו. הוא גם מאריך להסביר את הסדר שבש"ס ובתוך כל מסכת, ומוסיף דוגמאות ואנקדוטות מפי ספרים וסופרים כמעט לכל פרט בדבריו. יהי רצון שלומדי התורה יפיקו תועלת רבה מקונטרס חשוב זה. יישר כוחו של הרב קשת שליט"א.

מאור למונחי התלמוד בתמונות. הרב ישראל מאיר לוינגר. ירושלים, מאור הכשרות, תשפ"ג. סא+492 עמ'. (levinger613@gmail.com)

הרב ד"ר י"מ לוינגר, איש תורה ומדע מובהק, לשעבר רבה של קהילת בזל שבשווייץ וראש ארגון כשרות עולמי, עוסק כבר למעלה משישים שנה בהוראה לרבים של ענייני הלכה מסובכים בעזרת הסברים כתובים הכוללים תמונות ותרשימים. בשנת תש"ך הוציא לאור את הספר 'מדריך להלכות טריפות' שהבהיר את סוגיות מסכת חולין והלכות טריפות בעזרת צילומים ותרשימים, חיבור שהיה חידוש בספרות התורנית, ומאז גם הוא וגם אחרים הדפיסו ספרים רבים מסוג זה. סדרת 'מאור לכשרות' שלו כבר הפכה לרכש חובה לכל העוסק בתחום. כעת

אסף הרב לוינגר כמה אלפי מושגים ומונחים בספרות חז"ל שיש להם רקע מדעי או היסטורי או טכנולוגי, צירף להם תמונות ותרשימים, וסידר אותם על פי נושאים בשישה חלקים - חיי האדם, שבת ומועד, בעלי חיים, צמחים, סביבת האדם, וצרכי האדם, והתוצאה מיוחדת במינה. הספר נפתח במפתח אלפביתי בן עשרות עמודים, ובו הפנייה לכל הערכים שבספר כולל מספר העמוד שבו הערך מוסבר ומובהר ומזוהה ומצולם. מטבע הדברים, כדי שלא יהיה מדובר בסדרה של כרכים רבים, היה חייב הרב לוינגר לאחוז בסוד הצמצום, לא להביא את כל השיטות ובוודאי שלא את כל הידע המקצועי והמדעי וההיסטורי על כל מושג, ותפסת מועט תפסת. אולם לעיתים הקיצור המופלג וכמות החומר האדירה גרמו לאי דיוקים, כך למשל בערך 'חלזון התכלת' (שנמצא בח"ג - בעלי חיים, ח"א - חסרי חוליות, עמ' 111) מובאים תרשימים רק של הדיגון - הזיהוי המוטעה של הרבי מראדזין, ושל הסגולית (ינטינה) - הזיהוי המסופק מאוד של הרב הרצוג, למרות שבכותרת הלועזית מובא דווקא השם המדעי של חלזון הארגמון - Trunculus - שהוא כנראה הזיהוי הנכון כידוע, אך צילום של קונכיית הארגמון נמצא רק בערך 'ארגמן' בשמה האחר Murex, ובלי קשר לתכלת... הספר מסתיים בטבלאות ובהן תרגום המונחים שבספר לשלוש שפות - אנגלית צרפתית וגרמנית. עבודת ענק, ברכת אריכות ימים לרב לוינגר, שימשיך בעז"ה לזכות אותנו בעבודות נפלאות כאלו.

מה עבר עלינו. ההיסטוריה של היהודים. אסף קניאל. ירושלים, ראובן מס, תשפ"ב. 368 עמ' (Rmass@barak.net.il)

ד"ר אסי קניאל הוא משפטן ומחנך וגם היסטוריון, שמגיל צעיר ניסה לפתור את שאלות ההווה בעזרת בירור ענייני העבר. אחרי שנים של קריאה ולימוד ומחקר וביורר החליט פשוט לכתוב את ההיסטוריה של עם ישראל מראשיתה ועד ימינו לפי נקודת מבטו הבאמת אוניקסיבית והמאוזנת בהחלט. מתקופת התנ"ך ועד ימינו הוא מקיף בכ"ה פרקים - בקיצור רב כמובן - את עיקרי הדברים שאירעו ושהיו בכל תקופה באופן פשוט, ברור ומשכנע, בלי לרדת לפרטים מיותרים אבל בסגנון זורם ומעניין, עם דגש על מגמות ותהליכים ולא רק על עובדות. לענ"ד בס"ה הצליח במלאכתו, וכל המעוניין לקבל בתמציתיות רקע על עמנו באחת התקופות יוכל לפתוח את הספר ובעשרה-עשרים עמודים לקבל תמונה כללית. כך הוא למשל על ארץ ישראל בתקופת המשנה והתלמוד כולל מרד בר כוכבא (פרק 6), על תולדות יהדות ארה"ב מראשית ההתיישבות היהודית בה ועד אחרי מלחמת העולם הראשונה (פרק 18), או על תולדות השואה (פרק 22). המחבר מספר גם על חיי היומיום בתקופות השונות, מה שאינו קיים בדרך כלל בספרי ההיסטוריה הכבדים, ומראה בכל תקופה את השילוב שבין הסגיר ות והפתיחות בעם היהודי לגוונים, שמירת המסורת והקידמה, השילוב המיוחד שהוביל את עם ישראל במשך הדורות עד שהגענו עד הלום. בכמות דחוסה כזו של חומר תמיד יהיו גם תקלות. למשל המחבר נותן לענ"ד מקום חשוב מדי להיטמעות של השומרונים בעם ישראל; הוא קובע בנחרצות שנעשה ע"י אנשי האצ"ל טבח בדיר יאסין, למרות שהעובדות ההיסטוריות שנויות במחלוקת עד היום; ועוד, אבל תקלות אלו בטלות בשישים בספר חשוב זה.

מעגלי חיים. מזיכרונותיו של מתמטיקאי יהודי. אברהם הלוי פרנקל. ירושלים, מאגנס, תשפ"ב. כ+284 עמ'. (02-6586659)

פרופ' פרנקל רב-הפעלים נפטר בשנת תשכ"ו בן 74 כשהוא במלוא כושרו ובשיא פעילותו המדעית והציבורית. הוא היה אדם עניו אך מודע לערכו ולפעולותיו, ולכן מצא זמן בין עיסוקיו המרובים לכתוב ביוגרפיה, שבדרכו היסודית תכנן מראש את המבנה שלה: חלק ראשון יכלול את תולדות משפחתו המורחבת, ילדותו, שירותו בצבא הגרמני במלחמת העולם הראשונה כאיש רפואה ומטאורולוג (אחראי לחיזוי מזג האוויר) וגם רב צבאי, לימודיו האקדמאיים, נישואיו, הקריירה המדעית שלו עד למינויו כפרופ' למתמטיקה באוניברסיטה החשובה של העיר קיל בגרמניה, ובהמשך עלייתו ארצה ומינויו לראש המחלקה למתמטיקה באוניברסיטה העברית שאך זה הוקמה בירושלים (מתוארת שם גם ההתנגדות העזה שהייתה במשפחתו ובסביבתו של פרנקל לשיתוף הפעולה שלו עם האוניברסיטה העברית, שהוחרמה ע"י הציבור החרדי, גם זה של מערב אירופה שלא הדיר את עצמו כלל מלימודים באוניברסיטאות של גויים. מוצג שם גם צילום מכתב התמיכה של הרב קוק בצעדו זה, מכתב שהכריע אצל פרנקל את כל ההתנגדויות); חלק שני היה אמור לכלול את פעילותו המדעית והציבורית בין שנת תרצ"ג למלחמת השחרור והקמת המדינה, והכרך השלישי את השנים הבאות. אלא שפטירתו המוקדמת-יחסית והלא צפויה (הוא לא היה חולה ושומר מאוד על בריאותו) 'גזלה' מאיתנו בין השאר גם את שני הכרכים האלו, שמסתמא היו מרתקים לא פחות מהכרך הראשון. פרופ' פרנקל מתאר בזיכרונותיו בצבעים טבעיים את הקהילה החרדית-מודרנית, מ'בנותיה' של קהילת הרב הירש בפפד"מ, בה חי בימי נעוריו במינכן, את לימודיו האקדמאיים ואת רבותיו גדולי המתמטיקה של אוניברסיטאות גרמניה על מעלותיהם וחסרונותיהם, ואת הפוליטיקה הפנים-אקדמאית שהיא חלק בלתי נפרד מחיי האקדמיה. הספר מלא וגדוש נתונים ועובדות וידע והיסטוריה, שעל פי דרכו הדייקנית של פרופ' פרנקל אפשר להניח שכולם ברמה גבוהה ביותר של אמינות היסטורית. מתוך השפע הזה אציין כמה עניינים שעוררו את תשומת לבי: בעמ' 9 כשהוא מספר על משפחתו הוא מעיר על האווירה ה'יקית' הפנים-משפחתית כך: 'לאהבה' בימים ההם לא היו ביטויים סנטימנטליים. לא זכור לי שאי-פעם קיבלתי נשיקה מסבי וסבתי או מהוריי, ואפילו מילת שבח הייתה נדירה ביותר'... ומדובר על משפחה חמה ואוהבת ומלוכדת באופן מיוחד! בעמ' 15 הוא מעיר שגם במשפחות שהיו מקפידות מאוד במצוות לא היה מקובל שהבנים והגברים מכסים את ראשם בכיפה או בכובע חוץ מאשר בזמן התפילות או הארוחות, מה שנשמע בימינו בלתי סביר בעליל. בעמ' 26 הוא מתאר, תוך הסתייגות ברורה, את היחס השלילי-במוצהר של יהודי גרמניה, כולל החרדים שבהם, למהגרים היהודים מגליציה שהגיעו לערי גרמניה בזרם גובר והולך, ה'אאוסטיידן' (=יהודי המזרח) כפי שכינו אותם. בעמ' 146 הוא טוען שיוצרים מקוריים במדע ובאומנות מגיעים לשיא יצירתם בעשור השלישי לחייהם, ובהמשך הם נשאים למעשה על תהילת העבר ורק משפרים ומרחיבים את מה שהם כבר גילו וחיידו בתקופה ההיא, והוא מביא לכך דוגמאות רבות, כולל מעצמו [!]. מידידו אלברט איינשטיין ומאחרים. לדעתו במדעים מסוימים בהם היקף הידע משמעותי יותר, כמו היסטוריה וגאוגרפיה וכד', לניסיון יש משמעות רבה, אבל לא במקצועות

שבהם היצירה והחדשנות המחשבתית והרוחנית הם העיקר. מעניין. בעמ' 185 הוא מספר על הגאון המופלא רבי אברהם אליהו קפלן שהובא מעולם ישיבות ליטא כדי למלא את מקומו של רד"צ הופמן בבית המדרש לרבנים בברלין אך נפטר לאחר זמן קצר בן 35, וכותב עליו כך: 'בכל ימי חיי לא פגשתי אישיות יהודית אחרת בדרגתו זולת הרב אברהם יצחק הכהן קוק, ופרופ' פרנקל היה בקשר קרוב במהלך חייו עם עשרות רבות של גדולי ישראל. כאמור עסק פרנקל רבות גם בפעילות ציבורית מגוונים שונים, ומעניין ה'סיבוב' שעשה במהלך חייו: בצעירותו היה פעיל ב'אגודת ישראל' שזה עתה הוקמה, בהמשך עודד ותמך במפלגת הבת שלה 'פועלי אגודת ישראל', אחרי עלייתו ארצה העביר את תמיכתו ל'מזרחי' ואח"כ ל'פועלי המזרחי', ואחרי הקמת המדינה החליט להפסיק לגמרי את פעילותו הפוליטית... כל חייו היה חבר פעיל בוועדות ובאירגונים רבים, וקשה להבין איך הספיק לעסוק, נוסף לעבודתו המדעית הענפה ולפרסום עשרות ספרים ומאות מאמרים מקצועיים ברמה הגבוהה ביותר, בנושאים ציבוריים כה רבים - במשך שנים היה רקטור האוניברסיטה העברית, וכל השנים היה מראשי הנהלתה, ועוד ועוד. פרופ' פרנקל שימש גם כיועץ הראשי של כנס הרבנים שעסק בשאלת 'קו התאריך' לקראת יום כיפור תש"ג, שבו יהודים רבים ובהם תלמידי ישיבת מיר שהו ביפן, והוא סבר שם כדעת רוב הרבנים, ובניגוד לדעת החזון איש, שאין לדחות את התאריך העברי ביום אחד ויש להשאירו כפי שהוא. במילים אחרות: לדעתו יפן ואייה הרבים נחשבים למזרח העולם לעניין התאריך, והיום מקדים שם בשעות רבות את אותו היום שיחול בארץ ישראל מאוחר יותר ואחרי כן באירופה ואח"כ באמריקה וכו', וזו הדעה המקובלת היום, ולא כפי שספר החזון איש שה'יום' ההלכתי מתחיל בקצה יבשת אסיה, ויפן ואייה שאינם מחוברים ליבשת נמצאים למעשה בקצה העולם, והיום ההלכתי שלהם מגיע שעות רבות אחרי שהוא כבר 'עבר' בישראל ובאמריקה. ואכמ"ל. מעמדו המדעי של פרופ' פרנקל מתואר בקיצור ב'אחרית דבר' שבסוף הספר, שנכתב ע"י אחייניתו יסכה כהן-מנספילד שערכה את המהדורה העברית, בדברים שכתב עליו פרופ' ישראל אומן (עמ' 209): 'ישראל נמצאת במקום השני בעולם בתחום טכנולוגיית המחשב הודות לאסכולה שכונן פרופ' אברהם הלוי פרנקל, ראש החוג הראשון למתמטיקה באוניברסיטה העברית, שהיה אחד מחשובי מפתחי תחום 'תורת הקבוצות', תחום קשה מאוד להבנה של המתמטיקה, שבזמנו היה נראה כתחום בלתי שימושי לחלוטין. פרנקל לימד וחינך דור של מדענים שהחלו להתעניין בתחום זה שהפך ליסוד ובסיס של מדעי המחשב, וזה מה שגרם לישראל להימצא היום במקום השני בעולם בתחום טכנולוגיית המחשבים'.

אישיותו המיוחדת של פרופ' פרנקל באה לידי ביטוי במגוון תחומים. הוא התעניין מאוד בנוסחאות התפילה ובפיזיקה, ולכן השתדל בלילות השבת ללכת עם ילדיו ואורחיו כל פעם לבית כנסת של עדה אחרת כדי להכיר את התפילות בנוסחיהם השונים. הוא ואשתו היו פעילים בקבלת פניהם של עולים חדשים, ולפעמים אירחו משפחות שלמות של עולים בביתם במשך שבועות עד שהן הצליחו להתארגן. הוא אהב מאוד לטייל בארץ, ועבר בה לכל מרחביה ברכב וברגל וגם על גבי גמלים וסוסים, כאשר לעיתים הוא משלב הפצת תורה וחוכמה כאשר הגיע ליישובים רחוקים ומנותקים וזיכה אותם בשיעוריו. גם סיפורים הילכו על דמותו: סיפרו שהוא ענד תמיד שני שעונים כדי לוודא מה הזמן המדויק, וגם החזיק שעון שלישי ככיס כדי להכריע

מה השעה הנכונה כאשר תהיה סתירה בין שני השעונים... הדייקנות שלו הייתה קיצונית, והוא דרש דייקנות דומה גם מבני ביתו ותלמידיו. הוא דייק גם בשימוש בשפה העברית, והיה מתקן טעויות בלשון של תלמידיו ואף של אורחיו. הוא גם הקפיד על צורת התבטאות מדוייקת, ומספרים שפעם ביקש סטודנט שישב לידו באוטובוס בחורף שיסגור את החלון לידו, כי קר בחוץ. השיב לו הפרופסור: 'ואם אסגור את החלון יהיה חם בחוץ?'... את הספר תרגמה מהגרמנית המקורית שאולה פרנקל, אשתו של אחיינו אביעזרי פרנקל שגם הוא איש מתמטיקה ומחשבים מפורסם. אין ספק שפרופ' פרנקל היה דמות מרשימה ומיוחדת במינה, שהרבה יש ללמוד ממנה על ניצול הזמן והמוח ועל עידוד אנשים מוכשרים לשאוף להגיע רחוק.

מפגשי עֵבֶר וְעֵרֵב. מצב המחקר של קשרי הערבית וספרותה עם הספרות העברית בימי הביניים. יהושע בלאו ויוסף יהלום. ירושלים, מאגנס, תשפ"ב. 73+27 עמ'. (02-6586659)

שניים מוותיקי ובכירי חוקרי הספרות העברית-ערבית של ימי הביניים, פרופ' יהושע בלאו ז"ל שנפטר שבע-ימים בשנה שעברה ויבל"א פרופ' יוסף יהלום, הראשון המומחה מספר אחד בחקר הלשון הערבית-יהודית של תקופת הראשונים והשני מבכירי חוקרי הפיוט בימינו, חברו יחד כדי להעריך את ההשפעה ההדדית של הלשונות שבהן השתמשו היהודים בארצות דוברות הערבית בימי הביניים, כאשר ה'שחנקים' העיקריים הם העברית, הארמית, הערבית, והשפה הערבית-יהודית שבה נכתבו חיבורי הלכה חשובים ביותר בתקופה הזו - אך לא פיוטים. עובדה היא שהתפילה קלטה תוספות ארמיות דורות אחרי שהארמית כבר לא הייתה שפה יהודית חיה, בעוד שהערבית, גם בלבושה היהודי, כמעט שלא נכנסה לבית הכנסת. המחברים יורדים לרזולוציה מדוקדקת של הרבדים השונים של השפה הערבית (שכידוע מחולקת גם היום בין ערבית מדוברת לערבית ספרותית, ששונות באופן משמעותי זו מזו) וההשפעה שלהם על השירה והפיוט והתרבות היהודית בכלל בתקופה ההיא. בסך הכל כשלושים עמודים בחוברת עוסקים בנושא עצמו בתריסר פרקים מתומצתים, ומתארים את השפות היהודיות בימי הביניים, את הארמית היהודית והדרך ממנה אל הערבית היהודית, את ההשפעה של השירה הערבית על השירה העברית וסוגי המשקל השונים, את הקשר שבין הריבוד החברתי-תרבותי בתוך העם היהודי לבין דרך השימוש בשפה ובשירה לענייני קודש ולענייני חול, ועוד; בעשרים עמודים נוספים מובאים טקסטים בערבית-יהודית באותיות עבריות שנמצאו כשהם מנוקדים, תופעה נדירה יחסית, עם ניתוח התופעה הזו; ובהמשך נמצאים מפתחות מפורטים ותרגום אנגלי של עיקרי הדברים בספר. זהו סיכום עכשווי של המחקר בתחום הספציפי הזה ע"י שניים מגדולי חוקריו, ויש בו תועלת לדורות לעוסקים בתחום.

מקראי קודש. קיצור הלכות המועדים. בתוספת מאות תמונות מרהיבות. לאשכנזים וספרדים. משה הררי. מהדורת שניה [מהדורת כ"ס בארבעה כרכים]. ירושלים, תשפ"ב. (mikraeikodesh1@gmail.com)

סדרת הספרים 'מקראי קודש' על הלכות המועדים, הלכות שמיטה, וחלק מהלכות שבת, כבר תפסה לה מקום מכובד על השולחן הדי-צפוף כבר של ספרים עכשוויים על הלכות

שבת ומועד וגם הלכות שמיטה, וגם הסדרה המקוצרת והמאוירת שיצאה חוברות-חוברות ואף חולקה לעיתים בחינם הגיעה לבתים רבים ושדרגה בהם את ידיעת ההלכה ושמירתה. סדרה זו כוללת ארבעה 'ספרי כיס' (16x11.5 ס"מ) בהם כלולות כל החוברות הנ"ל, לתועלת הלימוד בזמנים-שבין-הזמנים, במהלך נסיעות וכד'. הסדרה כולה נמצאת גם ביישומון (אפליקציה) שניתן להורידו באתרים שונים.

ספר התרומה לרבינו הגדול רבי ברוך ב"ר יצחק מבעלי התוספות. כרך שני. יוצא לאור במהדורה מפוארת ומתוקנת על פי כתבי יד, עם הוספות והשלמות, תיקונים ושינויי נוסחאות, בתוספת הגהות מרן בעל ה'קהילות יעקב' זצ"ל. ועליו 'זהב התרומה', ציונים ומקורות, ביאורים והערות, מאת הרב דוד אברהם. ירושלים, מכון ירושלים, תשפ"ב. תנז עמ'. (<https://www.machon-y.com>)

לפני שנה וחצי, ב'המעין' גיל' 238 (תמוז תשפ"א) עמ' 122-123 סקרתי את הכרך הראשון של המהדורה החדשה של ספר התרומה, ועתה הגיע תורו של הכרך השני, העוסק בהל' ע"ז ויין נסך, תפילין וספר תורה, ארץ ישראל ושבת. מדובר בההדרה על פי כתבי היד של נוסח הספר, ובתוספת של הרבה הערות מלאות בקיאות ולמדנות מידו של רבי דוד אברהם, ראש ישיבת בניין אב ואיש חיל רב פעלים לתורה. למעשה הכרך הזה כבר יצא לאור בשנת תש"ע אך קביעת נוסח גוף הספר לא נעשתה בשלימות הראויה, ותוך שיתוף פעולה בין הרב יואל פרידמן מ'מכון התורה והארץ' ובין המהדיר הרב דוד אברהם הוכנה המהדורה המתוקנת שנמצאת כעת לפנינו. לפי חשבוני חסר עוד כרך אחד ובו בעיקר הלכות שבת כדי להשלים את המהדורה הזו של ספר התרומה, והברכה אחת היא לרב המהדיר שליט"א ולמכון ירושלים שיזכו לסיים בקרוב סדרה חשובה זו של ספר יסוד זה בפסיקת הראשונים, שנוסף לחשיבותו העצמית הוא מהווה בסיס לפסקי הסמ"ג והסמ"ק וספרי ראשונים נוספים.

פיוט לסוכות. בסגנונם של פייטני ארץ ישראל, מיוסד על מדרשי חז"ל. ישי גל. ת"א, תשפ"ג. 62 עמ'. (galYishay@gmail.com)

ישי גל הוא בחור צעיר ומוכשר הלומד בישיבה הגבוהה 'עטרת נחמיה' בת"א בראשות הרב מיכה הלוי שליט"א, רבה של פתח תקווה. עוד בימי לימודיו בישיבה הקטנה-הלאומית 'דרך חיים' בשעלבים החל לחבב את הפיוטים שכתבו קדמונים כהוספות והשלמות לתפילות העמידה בימים טובים ובימים נוראים ובימים מיוחדים אחרים, ובקיץ תשפ"ב החל לכתוב בעצמו לעצמו באותו סגנון סדרה של פיוטים לימי חג הסוכות, מיוסדים על פסוקי התנ"ך ועל דברי חז"ל תוך משחקי מילים על פי השיטה המקובלת בפיוטים. שבעה פיוטים ארוכים פרושים בחוברת זו על פני 55 עמודים, עם הערות ומקורות וביאורים, כולל הסבר של מונחים ומושגים שבדרך כלל רק העוסקים בפיוט מבינים אותם ויורדים לסוף דעתם. יפה שבדור זה, שבו רוב הפיוטים העתיקים אינם נאמרים כלל ברוב בתי הכנסת, נמצאים למדנים צעירים שדווקא חשקה נפשם בכתבת דברי שבח לריבונו של עולם בסגנון עתיק ומיוחד זה.

קשר אמיץ. מבט הלכתי על אימוץ ילדים ומעמד ההורות. עורך: הרב עזריאל אריאל. ניצן, מרכז תורה מדינה, תשפ"ב. 256 עמ'. (merkaz@toramedina.org)

ישנם כמה סוגים של אימוץ. האימוץ ה'קלאסי' הוא העברת תינוק שהוריו, אמו בדרך כלל, אינם מסוגלים לגדלו כמנהג משפחה נורמטיבית, למשפחה אחרת שמעוניינת למלא תפקיד זה, בדרך כלל משפחה שלא זכתה לילדים משלה. גם אימוץ כזה נושא בחובו שאלות הלכתיות שונות, כמו הדרישה להקפדה על דיני 'יחוד' בין הילד ש'הוריו' אינם ההורים הביולוגיים שלו, מול החשש לנזק רגשי וחינוכי וגם לקשיים טכניים רבים במהלך שנים, ודנו בעניין הפוסקים. אולם קיים אימוץ אחר, שבו החברה ע"י שליחיה - אנשי הרווחה, שופטים, פסיכולוגים שעובדים בשירות הציבורי ועוד, מגיעים למסקנה שהורים מסוימים אינם מסוגלים לטפל בילדם באופן שעובר מבחן סף מינימלי, ושאינן ברירה אלא להוציא את הילד מחזקתם ולהעבירו לאימוץ. בשנים האחרונות היד הרבה פחות קלה על ההדק בהחלטות מהסוג הזה, אבל עד לפני כמה שנים הכרעות כאלו היו עניין כמעט יומיומי, ובהם הגורמים הנ"ל קבעו דיני נפשות, לטוב ולרע, לדורות. הספר הזה עוסק בפירוט ביחס ההלכה לדילמות מהסוג הזה. השער הראשון מסביר מהו אימוץ על סוגיו השונים, השני עוסק במעמד המשפטי וההלכתי של האב והאם ביחס לילדיהם. השלישי מברר באיזה מקרים מותר לחברה או לשלטון להוציא בכוח ילדים מבית הוריהם, והשער הרביעי דן ביחס בין זכויות האם לזכויות הילד במקום שקיימת סתירה ביניהם. שני נספחים לספר, האחד פסק של רבי יצחק זילברשטיין שליט"א בשאלה מתי מותר להוציא ילד מאם מתעללת, והשני בירור מקיף של מורנו הרב יעקב אריאל שליט"א בשאלה הכאובה של הורים ביולוגיים שמבקשים לבטל אימוץ שכבר נעשה, ומסקנתו היא שבמקרים חריגים אכן ניתן לבטל אימוץ למפרע. הספר נכתב בעקבות 'משפט פומבלי' מבוים שנערך בקיץ תשע"ז בקליניקה למשפט עברי של אוניברסיטת בר אילן, ועורך עניין רב. יישר כוחם של כל הכותבים והמשתתפים, ובמיוחד ידידי העורך המוכשר והחרוץ, על היצירה החשובה שהוציאו מתחת ידם.

שירת משה. תרי"ג מצוות בחרוזים על פי פסוקי עשרת הדברות עם ביאורים. רבי משה מייזלש. מהדורה חדשה מנוקדת עם מקורות והרחבות. בני ברק, תשפ"ב. רא עמ'. (054-8406037)

רבי משה מייזלש נולד בוויילנא בחיי הגר"א ונחשב מתלמידיו. שימש במשך שנים כרב ופרנס בעיר וילנא, ואחרי פטירת הגר"א התקרב לרבי שניאור זלמן מלאדי ולתנועת חב"ד. בשנת תקע"ו עלה לארץ הקודש, והיה בה מפעילי חב"ד המרכזיים. הוא נפטר ונקבר בעיר חברון בשנת תר"ט. בצעירותו בשנת תקמ"ח הוציא לאור את ספרו 'שירת משה' ובו קיצור תרי"ג המצוות בחרוזים לפי סדר אותיות עשרת הדברות, עם ביאורים ומקורות. נינו (דור תשיעי) הרב צבי שמריהו ליפשיץ, מתלמידיו של גיסי הרב יעקב הורוביץ זצ"ל בישיבת אופקים, החליט לקראת חתונתו שלו להוציא לאור מהדורה חדשה של הספר מנוקדת ומתוקנת, עם הרחבות והוספות בשולי הדף בשם 'זכר יעקב', ויפה עשה. במבוא מצטט המהדיר מכתב מאת המחבר לשר משה מונטיפיורי באחד מביקוריו בארץ בבקשת תמיכה להוצאת מהדורה חדשה של ספרו,

ובו הוא כותב בין השאר שהספר עתיד להיות 'נחת רוח לי בחיי ואחר מאה שנה, וגם יהיה עזר ליוצאי חלציי' וכו'. והנה המהדיר הניח שאחרי התיבה 'מאה' נשמטה התיבה 'ועשרים', והוא הוסיף אותה בסוגריים מרובעים. אולם אין בדבר צורך, מפני שבזמנו מקובל היה לברך לחיים עד מאה שנים ולא עד מאה ועשרים, על פי המשנה בסוף מסכת אבות 'בן מאה כאילו מת ועבר ובטל מן העולם'. כך למשל נמצא בספר 'החפץ חיים חיי ופועלו' מאת הרב ישר (ח"א עמ' רנא) ציטוט של מכתב תנחומים ששלח החפץ חיים לרב אחד ששכל את בנו, ובתוך דבריו הוא כותב: 'גם אנוכי הוכיתי בחורף בעניין כזה בבני הבחור אברהם ז"ל... ואך באחת אתנחם כי אקווה שלא אתבייש ממנו אחר מאה שנים לפני כסא כבודו ית' בהעלות נפש כזה למעלה. וגם זה אני אומר לידידי, בנכם היה איש יקר ונחמד, ולא תתביישו ממנו אחר מאה שנים' וכו' - מאה שנים, ולא מאה ועשרים! מפורסם גם הסיפור שיהודי זקן בוויילנא חלה ובניו דאגו לשלומו, אך הוא אמר להם שהוא סמוך ובטוח שלא ימות לפני גיל מאה, מפני שכאשר היה ילד דרך פעם בבית הכנסת בטעות על אחת מציציות טליתו של הגאון מוויילנא, וזה פנה אליו ואמר לו: 'ילד יקר, שתחיה עד מאה שנים, אנא שחרר את הציצית שלי', וברכת צדיק תתקיים ללא ספק; וכך היה, שחי עוד כמה שנים עד שנפטר במלאת לו מאה שנה... דווקא הברכה המקובלת היום 'עד מאה ועשרים' קצת תמוהה, מפני שהפסוק בבראשית (ו, ג) 'והיו ימיו מאה ועשרים שנה' הוא מניין השנים עד המבול ולא ברכה לתוחלת חיי כל אדם, ואורך חיי משה רבנו ע"ה אינו אמור להיות דוגמא לכל אחד ואחד. ואכמ"ל.

שולחן מלכים. ביאור מקיף על משנה תורה לרמב"ם הלכות מלכים ומלחמות. פרק ראשון. עורך ראשי: הרב פרופ' נריה גוטל. ניצן, מרכז תורה ומדינה, תשפ"ב. 351 עמ'.

(merkaz@toramedina.org.il)

בסוף הלכות מלכים, כשהוא עוסק במלך המשיח ובמה שיקרה בימיו, כותב הרמב"ם שאיש לא ידע איך יהיו הדברים בימיו עד שיהיו. נראה שדורות רבים גם היחס לפרקים הראשונים של הלכות מלכים חסה תחת אותה הגדרה - איש לא ידע איך ומתי ההלכות האלו יהיו ריאליות, ואיך אפשר יהיה לקיים אותן בעולם המשתנה שלנו. אבל זכינו והגיע הזמן שניצני הגאולה שכבר נראים בארץ ובעולם דורשים מאיתנו תשובות לשאלות מעשיות על דרך בניין מלכות וממשלה בישראל, ובדיוק בזמן הנכון קם 'מרכז תורה ומדינה' בניצן בראשותו של הרב יגאל הכהן קמיניצקי לשעבר רבו של גוש קטיף, והעמיד צוות של תלמידי חכמים שיעסקו בבניין ההלכתי של הלכות מלכים למעשה. לא היה ספק שהבסיס יהיה הלכות מלכים שבסוף ספר שופטים שבסוף ספר משנה תורה של הרמב"ם, ומן הבסיס האיתן הזה ניתן יהיה להגיע להבנה מעשית מה ה' אלוהינו מצפה מאיתנו בהווה ובעתיד בעניינים אלו. השלב הראשון היה ללמוד ולחקור באופן יסודי את ההלכות האלו, והנה עתה יצא לאור פרי ההילולים הראשון של מבצע מקיף זה - ביאור שלם וכולל של הפרק הראשון של הלכות מלכים הנ"ל. מורנו הרב יעקב אריאל שליט"א לא מצליח לעצור את התפעלותו על גודל המלאכה ועוצם חשיבותה במכתב הברכה שלו לספר, הכולל את כל הפירושים שנאמרו במשך הדורות על כל הלכה בפרק הראשון של הלכות מלכים, אלפי

מקורות וביאורים שאינם משאירים ולו פרט קטן אחד שלא נידון. י"ב הלכות כולל הפרק הראשון של הלכות מלכים, וכל אחת מהן נפתחת בספר זה במעין 'רשימת ראשי פרקים' לנושאים שבהלכה זו, אח"כ מובאת ההלכה עצמה בנוסח המדויק של הרב שילת שליט"א עם מקורות והערות, ובהמשך נכתבים בירוים ודיונים על כל אחד מהנושאים הקשור באופן ישיר או עקיף להלכה הזו עם מקורות וציונים והערות, וכך בכל הלכה והלכה. כך למשל בהלכה י"ב הקצרה יחסית, הקובעת שאין מושחין מלך בן מלך אלא בעת מחלוקת או מלחמה, דנים המחברים בטעם הדין, בדינו של בן מלך שנולד לפני שאביו נמשח למלך, האם זרע דוד שיחזור למלוך לאחר הפסקה ארוכה יצטרך משיחה, האם הדין שונה בבן צעיר שעולה למלוך, איזה סוג מחלוקת מחייב משיחה גם לבן מלך, איך מוכרעת מחלוקת על זהות המלך, ומה דין משיחה בשמן שאינו שמן המשחה. הירוים על הלכה קצרה זו בלבד נפרשים על פני 14 עמודים, ובסיומם לא נותר דבר לא ברור ולא סגור בנושא הזה. באמת הפליאו המחברים והעורכים לעשות, ואין אלא להתפלל שבקרוב ממש הם יבררו את בירויהם ויחדשו ואת חידושיהם להלכה ולמעשה על שני הפרקים האחרונים של הלכות מלכים, הלכות המלך המשיח...

תלמוד ירושלמי מהדורה מדעית-דיגיטלית. מסכת ראש השנה. ירון זילברשטיין.
(<https://www.yerushalmi-criticaledition.com>)

פלאי הטכנולוגיה האלקטרונית-דיגיטלית כבר משמשים שנים את עולם התורה, והמדובר בעיקר במאגרי מידע ובאתרים שניתן לעשות בהם שימוש בחומרים ספציפיים, כמו 'אוצר החכמה המקוון' מכאן והאתרים השונים של פרויקט פרידברג מאידך - גניזת קהיר, 'הכי גרסינן' - גירסאות הבבלי, 'יד הרמב"ם' ועוד אחרים. אולם הרב ד"ר ירון זילברשטיין, חוקר ומרצה ומחבר, התקדם באתר שלו צעד קדימה - הוא מתכוון להוציא מהדורה חדשה של הירושלמי על בסיס כת"י לייזן הידוע בצירוף תיקונים מקטעי הגניזה של הירושלמי ומספרות הגאונים והראשונים, כאשר מהדורה זו תכלול מדור שינויי נוסחאות, רשימת מקבילות בספרות חז"ל, ציטוט של משפטים מקבילים במסכתות הירושלמי ובספרות הגאונים והראשונים, וכן פירוש רחב מילולי ותוכני שיעשה שימוש במפרשים הקלאסיים של הירושלמי ובכל המחקרים הלשוניים וההיסטוריים והספרותיים-מדעיים שנערכו סביב הירושלמי במאה וחמישים השנים האחרונות, מאז הוציא החכם זכריה פראנקל מברסלאו את ספרו 'מבוא הירושלמי' ופתח למעשה את עידן המחקר המדעי בתלמודה של ארץ ישראל. ד"ר זילברשטיין רואה חשיבות גדולה בהבנת היראליה שהיא הבסיס להבנת סוגיות רבות במשנה ובתלמוד, ובחשיפת הקשרים בין חלקי הסוגיא עצמה ובין הסוגיות המקבילות. בשלב הפיתוח הבא של האתר הלומד יוזמן להוסיף את הערותיו ותובנותיו, והמחבר-העורך אמור לעשות שימוש באלו מהן שתיראנה לו ראויות. זהו ההבדל המרכזי בין האתר הזה לבין ספר פירושים חדש על הירושלמי - התוכן באתר עשוי לעבור שינויים לפי הפשטות המתחדשות ממש בכל יום. ד"ר זילברשטיין מעיד שהכנת המהדורה הדיגיטלית הזו של מסכת ראש השנה לקחה לו שנים רבות, ואכן מדובר בפרויקט ענק שיהי רצון שיזכה להתקדם לתועלת התורה ולומדיה.

תולדות רבנו בעל 'ארץ צבי' זצ"ל, מורנו רבי אריה צבי פרומר הי"ד. דוד אברהם מנדלבוים. בני ברק, תשפ"ב. 447 עמ'. (053-3110057)

הרב אריה צבי פרומר זצ"ל בעל שו"ת ארץ צבי וספרים נוספים נהרג על קידוש השם בשואת יהודי פולין כשהוא עומד בראש הישיבה המפורסמת 'יח"ל' - ישיבת חכמי לובלין, כממלא מקומו של מייסדה מהר"ם שפירא זצ"ל, פאר רבני פולין בדורו ומייסד הדף היומי, שלא זכה לאריכות ימים. הרב פרומר נולד בשנת תרמ"ד, ונודע כעילוי פלאי כבר מילדותו. כנער גלה ללמוד תורה בישיבות אמסטוב וסוכוצ'וב, שם הפך לתלמיד מובהק של האדמו"ר מסוכוצ'וב בעל ה'אבני נזר', ובגיל צעיר כבר לימד בישיבתו. אחרי מלחמת העולם הראשונה הוא מונה כרב העיירה קוז'יגלוב, ולמרות ששהה בה רק שלוש שנים על שמה נקרא כל ימי חייו 'הרב מקוז'יגלוב'. בהמשך היה רב בעיירות זוירצא וסוסנוביץ, ובכל מקום שהיה התקבצו סביב לומדי תורה רבים והמקום הפך למקום של תורה. במקביל הוא המשיך לשמש כראש ישיבת סוכוצ'וב, וכשנפטר מהר"ם שפירא מונה גם לראש ישיבת יח"ל. למרות גילו הצעיר הוא נחשב מגאוני פולין הגדולים, וגם היה דמות מיוחדת מלאת קדושה והוד והדר, שהרשימה מאוד את כל מי שהיה במחיצתה, ותלמידיו זכרו אותה בהערצה כל ימי חייהם. עם כיבוש פולין ע"י הגרמנים הצליח להגיע לוורשה, ואחרי מרד גטו ורשה בפסח תש"ג נלקח למחנה ההשמדה מיידנק ושם נרצח ככ"ז בניסן עם כל משפחתו כשהוא לקראת סוף העשור השישי לחייו, וחבל חבל על דאבדין. הוא הספיק לחבר כמה ספרים חשובים, ספר 'שיח השדה' על הלכות תפילה וברכות ושו"ת 'ארץ צבי' ובו תשובות נפלאות בעמקות, ואחרי פטירתו פורסמו מכתביו ומסיכומי תלמידיו הספרים 'ארץ צבי' על התורה ועל המועדים ועל הגדה של פסח. בספר זה מתאר החכם והסופר הרד"א מנדלבוים שליט"א, שאביו הרב היה מתלמידיו, את דמותו ואת תולדות חייו לפרטיהם על פי סיפורי תלמידיו ובני משפחתו ומפי ספרים וסופרים, ומדגיש את היחס המיוחד שזכה לו מצד כמה מגדולי ליטא כמו החזו"א והגרי"ז ועוד. הרב מנדלבוים גם הוציא לאור לפני שנים מהדורה חדשה בשלושה כרכים של שו"ת ארץ צבי עם הוספות רבות, ומכון שלמה אומן עוסק עתה בהוצאה לאור מחדש של הספר עם השלמות ומראי מקומות והרחבות כראוי לו.

תשובות רבינו חיים מוולוז'ין. בתוספת תשובות חדשות, תיקונים ומקורות, הערות והארות. עורך: רבי ירחמיאל ישראל יצחק הלפרין. ירושלים, מכון ירושלים, תשפ"א. 25+שצט עמ'. (02-6510627)

נודע שמו של רבנו חיים מוולוז'ין כגדול תלמידי הגר"א, כמייסדה של ישיבת וולוז'ין, כמנהיג יהודי ליטא, כאביהם של העולים לארץ בעליות תלמידי הגר"א, כמחבר הספר הנפלא 'נפש החיים' ועוד. ר"ח מוולוז'ין פחות ידוע כ'משיב', מפני שמאלפי התשובות שכתב בחייו לשואליו מרחבי העולם היהודי לא נותרו אלא כמה עשרות, האחרות נשרפו בשריפות הגדולות שאירעו בעיירה וולוז'ין או שאבדו בצוק הימים. צאצאיו הוציאו לאור את הספר 'חוט המשולש' ובו תשובות שלו ושל חתנו ושל נכדו, אך זהו פירור מתורתו. לא זכינו שיתגלו תשובות חדשות מאת גאון העולם ר"ח מוולוז'ין, אבל לקראת מלאת מאתיים שנה לפטירתו

באביב תשפ"א הוציא לאור מכון ירושלים מהדורה מתוקנת ומשופרת של תשובות הגר"ח, אלו שנדפסו ב'חוט המשולש' הנ"ל ועוד כמה שנדפסו בספרים אחרים. כ"ה תשובות בסך הכל, רובן ארוכות, נמצאים עתה בקובץ זה, ועליהן נוספו הערות וצינונים והפניות, מבוא גדול, ותוספות חשובות - לקט של חידושים על הש"ס מאת הגר"ח מוולוז'ין, הקדמותי לביאור הגר"א על השו"ע, האיגרת המפורסמת שלו לקראת יסוד ישיבת וולוז'ין, הנהגות חדשות שלו מכת"י, וכן לוח השוואות בין סימני התשובות בספר זה לבין הסימנים ב'חוט המשולש'. צירה איכותית נוספת מבית מכון ירושלים.

תשובת שבי דרום. יו"ל לכבוד חנוכת בית הכנסת ע"ש קדושי כפר דרום הי"ד ביישוב שבי דרום. אברהם יעקב שרייבר. שבי דרום, תשפ"ב. 693 עמ'. (ayshrei@gmail.com) לפני שנתיים הוציא לאור הרב שרייבר, לשעבר רבו של כפר דרום ועתה של היישוב שבי דרום, את הספר 'כ"ד כפר דרום', ובו דברי הלכה ואגדה שאמר ושכתב במהלך השנים כרב היישוב כפר דרום, יזכנו ה' לחזור אליו במהרה. עתה מסכם ספר זה את פעילותו ביישוב שבי דרום, ובו שלושה חלקים: תשובות הלכתיות (כסדר פרשות השבוע) שנקראות 'תשובת אי"ש', שיחות ושיעורים על פרשות השבוע והמועדים, ומדור לענייני חינוך ולנושאים המיועדים יותר לנוער שנקרא 'צאן קודשים'. חלק משמעותי מהתשובות והפסקים עוסק בענייני הקורונה מכאן והשמיטה מאידך, כמו למשל האם קיימת חובה להתחסן וענייני ט"ו בשבט בשנת השמיטה, ותשובות אחרות עוסקות בכל הנושאים שבהם נשאל רב בקהילה תורנית מגוונת - שתיית מיץ לימון לרפואה לפני התפילה, פרטי דיני מוקצה בבעלי חיים ביתיים, אזכרה סמוך לפסח, מיץ מירקות נגועים בחרקים, הלכות עובד נוכרי בבית ישראל ועוד ועוד, הכל כתוב בשפה ברורה ונעימה. המדור צאן קודשים כולל שאלות בדרך א"ת פ"ש (זו אינה ט"ס, הכוונה שאלות על פ"ש [פרשת השבוע] לפי סדר א"ב עד ת'...), דפי לימוד וענייני חינוך, כמו למשל תוכנית לימוד לבנים ב'ישיבת ערב' שהוקמה ביישוב. לספר נוספו דברי הספד על אבי המחבר, איש הציבור והחינוך והתורה שהיה למופת - ר' גדליה שרייבר ז"ל, ששימש בתפקידים משמעותיים בשירות הציבורי ומילא את כל משימותיו באופן מושלם, וקידש שם שמים בכל הליכותיו.

